

Rookpluimen

Bulletin van de Stichting Fabrieksschoorstenen (STIF) 7e jrg. nr. 14, november 2004

Nooitgedagt IJlst

In IJlst is een plaatselijke groep genaamd 'Comité schoorsteen Nooitgedagt IJlst' een actie gestart voor het behoud van de schoorsteen van de voormalige fabriek van Nooitgedagt.

De firma Nooitgedagt was de grootste werkgever in IJlst en omgeving en is bekend geworden door de fabricage van verschillende producten. Jan Jarigs Nooitgedacht werd in 1840 geboren en was de grondlegger van een bedrijf dat op de zolder van een woonhuis begon met het hout bewerken om schaatsen en schaven te maken. Naast de houtbewerking werd er later ook een smederij opgericht om ijzer te kunnen bewerken.

In 1880 werd een tweede pand gekocht en waren er inmiddels 13 volwassenen en 3 kinderen aan het werk. In 1882 werd een locomobiel in gebruik genomen. In 1893 kwam er een nieuw fabrieksgebouw achter de bestaande bebouwing. De groei zorgt voor een toename van het personeel tot 52 personen in 1911.

De bouwlijsten van schoorsteenbouwer De Ridder geven aan dat tussen 1897 en 1906 een 16 meter hoge schoorsteen gebouwd is. In de periode tussen 1906 en 1909 is er één of zijn er mogelijk zelfs twee 16 meter hoge pijpen bijgebouwd. De schaatsenafzet is sterk afhankelijk van strenge winters, vandaar dat het bedrijf zich vooral toelegt op de productie van gereedschap

voor houtbewerking. In 1914 wordt een nieuw betonnen fabrieksgebouw gebouwd, er werken dan 150 personen bij het bedrijf.

In 1915 werd de huidige nog bestaande schoorsteen van oorspronkelijk 30 meter door de firma De Ridder geleverd. In de jaren dertig was de productie van schaatsen opgelopen tot wekelijks 7000 paar. In 1940 zijn er 140 werknemers in dienst. In de jaren vijftig werd de productie van precisie gereedschappen naar Bolsward overgebracht onder een aparte N.V. De seizoensgevoeligheid van de schaatsenproductie en het beschikbaar houden van personeel hiervoor maakte een goede bedrijfsvoering onrendabel. In 1965, het jaar waarin het bedrijf 100 jaar bestaat, stopt de schaatsenproductie. In 1991 is een nieuwe locatie voor de beitelfabricage in gebruik genomen, waarmee de oude gebouwen in het centrum van IJlst overbodig werden.

Het Comité is in juni van dit jaar in actie gekomen omdat de gemeente Wymbritseradiel naast de sloopvergunning voor de voormalige fabriek ook voornemens was de schoorsteen te laten slopen. Van de schoorsteen resteren nog de voet en een groot gedeelte van de pijp; de kop en de bovenste meters zijn helaas verdwenen. Dit voornemen was in strijd met de eerdere plannen om de schoorsteen te laten staan en te restaureren. Na een hoorzitting en een raadsvergadering waarbij de sloopvergunning werd afgegeven, zijn er vele bezwaarschriften ingediend tegen het sloopbesluit. Op 8 december 2004 zullen de bezwaar- en beroepschriften behandeld worden.

TREKBANDEN

In deze rubriek wil STIF geïnteresseerden in (fabrieks)schoorstenen op de hoogte houden van lopende acties inzake beheer en behoud van schoorstenen.

Bergeijk

In september is het fabriekscomplex van de Campina melkfabriek gesloopt. Als de sloop in het voorjaar van 2005 is voltooid, zullen twee bedrijven, metaalbedrijf Wilvo en Bax Totaalrecreatie zich hier vestigen in een nieuw bedrijfspand. Op dit moment is nog niet duidelijk wat er gaat gebeuren met de beeldbepalende fabrieksschoorsteen van de Campinafabriek.

Delden

De chemische fabriek Servo in het Twentse Delden is per 1 juli overgegaan in eigendom van het Brits-Amerikaanse bedrijf Elementis.

Enkele werknemers van de fabriek, zijn een actie begonnen om de buiten bedrijf zijnde gemetselde fabrieksschoorsteen te behouden en deze op de monumentenlijst te plaatsen. Behoud van de schoorsteen betekent dat een belangrijk onderdeel van de oude fabriek bewaard blijft, en bovendien blijft hierdoor ook de oude bedrijfsnaam 'Servo' intact. De naam Servo staat met witte bakstenen in de schoorsteenpijp. Het voorstel om de schoorsteen op de monumentenlijst te plaatsen is in behandeling bij de gemeente Hof van Twente, waar Delden deel van uitmaakt. Enkele jaren geleden is een andere Deldense fabrieksschoorsteen, behorend bij de voormalige textielabriek van de Deldense Stoffenfabriek al op de rijksmonumentenlijst geplaatst.

Doetinchem

Eind 2003 is het fabriekscomplex van de Vredestein fietsbandenfabriek aan de Havenstraat groten-

deels gesloopt. De Vredesteinfabriek werd in 1930 op deze plaats gesticht en ging in 2001 failliet.

Op advies van het Gelders Genootschap zijn het ketelhuis en de bijbehorende gemetselde fabrieksschoorsteen blijven staan. De gemeente wil deze karakteristieke elementen handhaven en inpassen in de nieuwbouwplannen voor het fabrieksterrein. De ronde gemetselde schoorsteen dateert uit ca. 1950.

Nijmegen

In de wijk Bottendaal stond temidden van de woonwijken tot voor enkele jaren het fabriekscomplex van de zeepfabriek van de Firma Dobbelman, later veranderd in de bedrijfsnaam 'Biotex'. Het fabriekscomplex is inmiddels gesloopt, met uitzondering van een fabriekshal en de fraaie, oude gemetselde schoorsteen met uitkragende kop (watermerk).

Op het braakliggende terrein zal binnenkort een nieuwe woonwijk worden gebouwd door het architectenbureau Marlies Rohmer uit Amsterdam. De oude schoorsteen zal als industrieel monument worden gehandhaafd temidden van de nieuwbouw. De ronde, circa 25 meter hoge gemetselde schoorsteen op een vierkante voet heeft een fraaie uitkragende kop, en dateert uit de periode tussen 1880 en 1904.

Panningen

De voormalige steenfabriek aan de Ringovenstraat verkeert in zeer slechte staat. Dit geldt ook voor de ronde fabrieksschoorsteen op vierkante gemetselde voet. Een bouwkundig adviesbureau heeft de gemeente Helden onlangs zelfs geadviseerd de schoorsteen zo snel mogelijk te slopen, vanwege de zeer slechte staat waarin deze verkeert. De oude ringoven en de schoorsteen staan op de rijksmonumentenlijst. De Heldense steenfabriek was tot voor enkele jaren de enige nog in werking zijnde steenfabriek met ringoven in Limburg. De schoorsteen is in 1945 gebouwd nadat de voorganger in de oorlog werd opgeblazen.

TREKBANDEN

TREKBANDEN

Veenendaal

Voor het al jaren leegstaande complex van de Hollandia-textielfabriek aan het Verlaat zijn plannen gemaakt om het industrieel monument een nieuwe functie te geven. In deze plannen, gemaakt door de eigenaar van het complex, projectontwikkelaar van Ekeris, is echter geen rekening gehouden met het behoud van de monumentale gemetselde schoorsteen. Volgens de gemeente staat de schoorsteen samen met het hoofdgebouw van de fabriek uit 1919 op de rijksmonumentenlijst. Na de sloop van allerlei ontsierende bijgebouwen zou de gerestaureerde schoorsteen aan alle kanten vrij komen te staan op een binnenterrein.

Coevorden

Markant gelegen aan het water aan de Zuidkant van Coevorden staat het voormalige complex van de aardappelmeelfabriek De Centrale (watermerk). De fabriek maakte deel uit van een vroeg industrieterrein met aan de overkant van de vaart de papierfabriek Hollandia. Aan de straatzijde staat nog de schoorsteen, die dateert uit 1909 en werd gebouwd door schoorsteenbouwer De Ridder. Het is één van de oudste nog overgebleven De Ridder pijpen en is halverwege voorzien van een brede decoratieband in gele radiaalsteen. De pijp werd in de loop van de tijd meerdere keren ingekort. Er resteert nu nog zo'n 20 meter. Het fabriekscomplex heeft lang leeg gestaan en is ook enige tijd hergebruikt als pakhuis. Er bestaan nu plannen om een deel van het fabriekscomplex her te gebruiken voor woningen. Op het terrein verrijst ook een gedeelte met nieuwbouw. De intentie is uitgesproken om de schoorsteen te behouden. Voor Coevorden is dit de laatste grote fabrieksschoorsteen en behoud is dus uitermate belangrijk.

Zeist

De schoorsteen van de bestekfabriek Sola aan de Van Reenenstraat in Zeist is onlangs gerenoveerd. Renovatie is misschien niet het goede woord, want de top van de 30 meter hoge schoorsteen is met 1 meter ingekort. Dit deel was de laatste jaren aangetast door scheurvorming. De directie van de zilverfabriek, die nog steeds in bedrijf is, nam het besluit de schoorsteen 'af te toppen'. De ronde gemetselde schoorsteen met in witte stenen de fabrieksnaam 'sola' is vlak na 1945 gebouwd voor de afvoer van gassen die vrijkwamen bij de productie van zilver. Aangezien de Sola-fabriek al na enkele jaren overging tot de inkoop van zilver was de schoorsteen al snel overbodig en werd buiten gebruik gesteld. De conditie van de schoorsteen is verder prima, hetgeen mede is te danken aan de 1 meter dikke wanden van de schoorsteen.

Winterswijk

De bouwwerkzaamheden op het terrein van de voormalige Tricotfabriek zijn na een leegstand van de fabriek van 25 jaar nu in volle gang. In de spoelderij is het eerste appartement ingericht. Half november was dit modelappartement voor het eerst te bewonderen. De betonnen constructie van de spoelderij uit 1915-1921 is hersteld en in het interieur zichtbaar. De fabriek blijft daardoor zowel buiten als binnen waarneembaar aanwezig. In het rijksmonument zullen 23 appartementen worden gebouwd. Op het terrein staat ook de inmiddels gerestaureerde fabrieksschoorsteen. Naast de pijp zullen vijf atelierwoningen worden gebouwd. Verderop in de tuin verrijst ook nog een serie appartementen.

TREKBANDEN

Dwarsblik Fabrieksschoorstenen

STIF is al vanaf haar oprichting doende om een landelijke inventarisatie tot stand te brengen van het nog bestaande arsenaal aan fabrieksschoorstenen in Nederland. Voorzitter Arjan Barnard had voor de oprichting al veel werk verzet op dit terrein en ook in de archieven van de twee grote schoorsteenbouwers

Alkmaar, zoutziederij

naspeuringen gedaan. Op basis van dit laatste kon een lijst van 6.000 fabrieksschoorstenen worden samengesteld van de plaatsen waar beide firma's zoal in het land hadden gebouwd. Deze lijst bleek zeer waardevol bij het vervolg onderzoek waar STIF zich op

stortte de afgelopen jaren. Veel veldwerk werd verricht en schoorstenen op locatie bekeken en geïnventariseerd. In die periode werden ook op verzoek van gemeenten en de Rijksdienst voor de Monumentenzorg (RDMZ) waardestellingen van meestal bedreigde schoorstenen gemaakt. Dit gaf STIF steeds meer kennis en ervaring, maar ook de erkenning als expert op dit gebied. De monumentensector maakte daar gretig gebruik van. Voor STIF betekende het vooral een erkenning van het fenomeen fabrieksschoorsteen en tevens behoud van vele markante pijpen.

In het kader van de waardestelling van aspecten van het industrieel erfgoed werden de afgelopen tijd diverse verkenningen gedaan naar bijzondere sectoren, zoals steenfabrieken, en silogebouwen. De RDMZ wilde ook voor fabrieksschoorstenen een dergelijke waardestelling van het schoorstenenbestand van Nederland laten uitvoeren. STIF is medio dit jaar gevraagd om een inventarisatie met waardestelling te maken als een soort dwarsblik van de bijzondere fabrieksschoorstenen in ons land. De selectie zal een kader bieden

om schoorstenen te kunnen beoordelen en te kunnen plaatsen in een bredere context. De dwarsblik zal zo'n 110 tot 125 geselecteerde schoorstenen opleveren, die samen de 'collectie Nederland' gaan vormen. Dat zal overigens niet betekenen dat alle andere pijpen daarmee afgeschreven of gesloopt kunnen worden, niets is minder waar! STIF zal naast de selectie ook nog een bredere lijst samenstellen met fabrieksschoorstenen, die op 'het tweede plan' een rol zouden kunnen spelen. Daarbij kan worden gedacht aan schoorstenen, die meer een lokaal karakter hebben en een duidelijk bijzondere cultuurhistorische betekenis hebben in hun eigen omgeving. Een laatste schoorsteen in een stad of op het platteland kan zoveel betekenen voor een lokale gemeenschap, dat behoud een hoge prioriteit vereist. Tenslotte kan de pijp de laatste visuele herinnering zijn van een markant bedrijf, dat jaren de lokale economie beheerste en veel mensen van werk voorzag. De tweede selectielijst is dan ook voor lokale organisaties en bestuurders een uitdaging om hiermee aan de slag te gaan. STIF zal u de komende tijd op de hoogte houden van haar vorderingen inzake de inventarisatie en waardestelling.

Colofon

Rookpluimen is het informatiebulletin voor donateurs en sponsors van STIF en verschijnt 2 x per jaar. De Stichting Fabrieksschoorstenen (STIF) stelt zich ten doel: de bestudering en instandhouding van fabrieksschoorstenen, die tot het industrieel erfgoed gerekend kunnen worden.

Donateur kan men worden door overmaking van:
 € 15,- voor particulieren
 € 115,- voor bedrijven en organisaties
 op Rabobank rek.nr. 384966144, t.n.v.
 penningmeester STIF, Hardenberg.

Secretariaat: drs. J.J. Havelaar,
 J. Schorerlaan 72, 2525 ZA Den Haag
 Tel: 070-389 75 08
 Email: kjhavelaar@hetnet.nl

Informatie: A.J. Barnard, voorzitter STIF
 Oosteinde 13, 7772 CA Hardenberg
 Tel: 0523-261786, fax: 0523-260867
 Email: juwelier.barnard@wolmail.nl